

Filozofia umožňuje človeku žiť paralelne mnoho životov. Rozhovor s Matúšom Porubjakom

Peter Fraňo

Fraňo, P.: Filozofia umožňuje človeku žiť paralelne mnoho životov. Rozhovor s Matúšom Porubjakom. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č. 3.

Matúš Porubjak vyštudoval Geológiu a geochémiu na Univerzite Komenského v Bratislave, Systematickú filozofiu na Trnavskej univerzite v Trnave a habilitoval sa na Univerzite Palackého v Olomouci. Pôsobí na Katedre filozofie a aplikovanej filozofie Filozofickej fakulty UCM v Trnave. Venuje sa antickému mysleniu, predovšetkým etike a politickej filozofii archaického obdobia, sokratike a Platónovi. Je autorom dvoch monografií (*Vôľa (k) celku; Praktická protofilozofia Tyrtiaia a Theognida*), troch vysokoškolských učebníc a viac ako štyridsiatich vedeckých štúdií. Absolvoval výskumné pobyty a pozvané prednášky v Česku, Poľsku, Grécku, Taliansku, Kazachstane a v USA. Má rád dedinské mačky a červené vína.

Na začiatku by som náš rozhovor začal tradičnou otázkou. Pôvodným vzdelaním si geológ. Ako si sa dostal od geológie k štúdiu filozofie?

Už od detstva ma zaujímali rôzne veci a odbory. Na strednej škole som bol napríklad fascinovaný knihou Zdeňka Kukala *Oceán - pevnina budúcnosti*,^[1] venovanej oceánom a ich potencionálnemu využitiu, ale oceánografia sa u nás nedala študovať. Zaujímal som sa tiež o astronómiu, terestriálne

planéty a pod. Geológiu som nakoniec išiel študovať aj vďaka tomu, že na základnej škole ma tento predmet veľmi bavil. Samotné štúdium geológie na vysokej škole bolo výborné, okrem iného aj preto, lebo sme každý rok strávili niekoľko týždňov v teréne. Keď som bol v druhom ročníku, prišiel november 1989. Nikdy predtým mi nenapadlo, že by som začal študovať filozofiu, ktorá mala vtedy prevažne ideologický marxisticko-leninský charakter. A aj vzhľadom na moje rodinné zázemie, som túto ideológiu veľmi nemusel.

Prvý zdroj, ktorý ma nasmeroval k filozofii, tak súvisí s novembrom 1989. Po ňom sa totiž postupne vymenili učitelia, ktorí pôvodne učili jednotlivé časti marxizmu-leninizmu, dovtedy povinného pre všetky odbory. Na Prírodovedeckej fakulte zároveň vznikla Katedra humanistiky a rovnaká katedra sa ustanovila aj na Matematicko-fyzikálnej fakulte (dnes Fakulta matematiky, fyziky a informatiky). Začal u nás pedagogicky pôsobiť Imrich Sklenka, ktorého prednášky ma veľmi bavili. V tomto období Sklenka prekladal jeden malý článok od Alberta Schweitzera s názvom *Die Ehrfurcht von dem Leben* a opýtal sa či by niektorí zo študentov nechceli s ním čítať jeho preklad, rozprávať sa o ňom a vylepšovať ho. Práve na týchto hodinách som si uvedomil, že ma veľmi baví čítanie a interpretovanie textov. Po rokoch preklad vyšiel pod názvom *Bázeň pred životom* v časopise *Filozofia*.^[2] Keď som si ho opäť prečítal, bol som veľmi prekvapený, že má len pár strán, a pritom sme strávili jeho čítaním snáď celý semester.

Druhým zdrojom boli mnohé ďalšie prednášky, ktoré som začal navštevovať na Prírodovedeckej fakulte a na Matematicko-fyzikálnej fakulte. Okrem prednášok Imricha Sklenku som sa na Prírodovedeckej fakulte zúčastnil aj niekoľkých prednášok Jána Letza a neskôr viacerých seminárov vedených Petrom Sýkorom, ktorý sa v tom čase vrátil z viacročného výskumného pobytu v USA. Na Matematicko-fyzikálnej fakulte som počúval a neskôr sa aj osobne stretával s ďalšími ľuďmi, ktorí tam vtedy pôsobili, ako Ján Rybár, Egon Gál, Jozef Kelemen, Dezider Kamhal či Ladislav Kvasz. Všetko ľudia zapálení pre filozofiu, predovšetkým filozofiu vedy, matematiky, mysle a pod. Učitelia sa s nami stretávali aj vo svojom voľnom čase a viedli sa tam mnohé neformálne a veľmi zaujímavé diskusie. Tieto stretnutia ma presvedčili, že filozofia je to, čo chcem robiť. A tak som si podal prihlášku na štúdium filozofie do Bratislavy, kde ma nezobrali a neskôr do Trnavy, kde ma zobrali na odvolanie. Pôvodne som si myslel, že sa budem venovať filozofii vedy, alebo niečomu podobnému tomu, čo som zažil na spomenutých prednáškach a seminároch.

Začal si študovať filozofiu na Trnavskej univerzite, kde si sa ako sám hovoríš chcel pôvodne zaoberať filozofiou vedy. Prečo si sa nakoniec rozhodol pre antickú filozofiu? Rozvinul sa u teba tento záujem o antiku až v rámci štúdia na vysokej škole?

Môj záujem o antickú filozofiu sa naozaj vyprofiloval až na vysokej škole a súvisí s viacerými faktormi. Jednak sme mali v prvom ročníku prednášky s profesorom Jaroslavom Martinkom, ktorý bol fascinujúcim pedagógom.

Druhý vplyv prišiel v treťom alebo vo štvrtom ročníku, keď som si v rámci prípravy nejakého referátu alebo seminárnej práce na novovekú filozofiu u Olivera Bakoša vybral na interpretáciu Schellingov spis *Filosofická zkoumání bytnosti lidské svobody a s tím souvisejících předmětů* a tento text ma začal fascinovať. Neskoršia Schellingova filozofia stojí niekde na pomedzí medzi prírodovedou (či prírodnou filozofiou) a ontológiou a samotný Schelling bol v čase písania ovplyvnený hermetickou tradíciou. Nakoniec som sa rozhodol napísať o Schellingovi aj diplomovú prácu. Zároveň som si ale povedal, že písať prácu iba o Schellingovi nebude stačiť a keďže som mal z prvého ročníka celkom dobre načítané Platónove dialógy, stali sa taktiež súčasťou mojej diplomovej práce s názvom *Zlo. Problém zla v diele Platóna a Schellinga* (vedúcim práce bol Oliver Bakoš). Počas písania práce som postupne zistil, že napriek pôvodnému záujmu o Schellinga, sa väčšina práce zaoberá paradoxne Platónom.

Ďalšia motivácia súvisela s tým, že sme v štvrtom ročníku mali predmet filozofia mysle, kde sme riešili problematiku vzťahu duše a tela, subjektu a objektu a podobné otázky. A tento prístup mi začal liezť na nervy. Chcel som sa zaoberať nejakým obdobím, ktoré ešte nepoznalo rozdiel medzi subjektom a objektom, aby som sa vyhol všetkým tým pseudo-descarteovským debatám. A to mi ponúkla práve antika.

Poslednou ale veľmi dôležitou záležitosťou, ktorá ovplyvnila moje ďalšie smerovanie, boli letné školy filozofie, ktoré organizovala Univerzita Komenského v Modre-Harmónii za podpory Nadácie Jána Husa. Tieto podujatia trvali vždy týždeň a študenti mali celý pobyt zadarmo. Hlavnou náplňou týchto stretnutí boli veľmi zaujímavé prednášky počas dňa a neformálne diskusie večer pri víne. Tam som mal tú česť zoznámiť sa s kolegami ako Vladislav Suvák, Zdeněk Kratochvíl, Miroslav Marcelli, Miroslav Petříček, Peter Michalovič, Josef Moural a s mnohými ďalšími.

Ak to zhrniem, moja najväčšia filozofická škola prebiehala často mimo lavíc oficiálneho vyučovania. Najviac o filozofii som sa naučil práve na týchto „mimoškolských“ prednáškach a pri voľných diskusiách. V istom slova zmysle sa v tých časoch filozofia približovala svojím charakterom tej filozofii v pôvodnom slova zmysle. Neraz sa praktizovala vo viac-menej neformálnom združení priateľov, tak ako tomu bolo v antickom Grécku. Takýmto spôsobom som sa teda dostal k filozofii a k skúmaniu antického myslenia.

Jednou z hlavných tém, ktorej sa systematicky venuješ, je grécke archaické myslenie. Ako si sa v rámci antickej filozofie dostal k tejto pomerne menej typickej téme?

Archaickým myslením som sa začal zaoberať čisto zo zvedavosti. Keď som začínal písať dizertačnú prácu, ktorá sa tiež týkala problematiky zla v antickej filozofii (mojím školiteľom bol Jozef Piaček), tak som pôvodne myslel, že budem pokračovať v Platónovi a k nemu ešte spracujem Plótina a novoplatónsku tradíciu. Pustil som sa do čítania kníh, ktoré sa týkali tejto problematiky a vtedy som si uvedomil, že neviem, čo vlastne predchádzalo mysleniu klasického obdobia. Tak som sa najskôr samozrejme začítal do predsókratikov, ale potom som pochopil, že eticko-politické otázky nájdeme skôr zachytené u Homéra a v archaickej lyrike. Takže táto zvedavosť ma doviedla až k Homérovi – ďalej sa textovo už nedalo ísť.

V rámci gréckeho archaického myslenia si sa zaoberal aj skúmaním psychologického sveta homérskeho hrdinov. Aký je rozdiel medzi duševným svetom antického a súčasného človeka?

Neurologicky žiadny. Dokonca si myslím, že ten popis duševného sveta je v Homérovi ďaleko realistickejší a dalo by sa povedať, veľmi aktuálny. U Homéra neexistuje výraz pre nejaké centrum myslenia či rozhodovania – t. j. pre nejakú dušu či *cogito* v neskoršom slova zmysle. Rozhodovanie a myslenie Homér popisuje cez rôzne „psycho-fyziologické“ intervencie telesných orgánov, prístup, ktorý do istej miery preferujú aj moderné neurovedy. Naše myslenie a rozhodovanie je totiž ďaleko viac ovplyvnené rozmanitými fyziologickými procesmi, ktoré prebiehajú nielen v mozgu, ale aj v ostatných častiach tela. Takže v tomto slova zmysle neexistuje rozdiel medzi duševným svetom antického a súčasného človeka, máme rovnakú genetickú a teda aj psycho-fyziologickú výbavu.

Z kultúrnych hľadísk nájdeme tých rozdielov už samozrejme oveľa viac. Jednak nám do nášho vnímania vstupuje kresťanská tradícia, ktorá prichádza s presvedčením o osobnej spáse. Subjektivizácia jednotlivca zachádza v kresťanstve oveľa ďalej než v archaických časoch. Človek je v archaickej gréckej mysli bližší širšej komunite bytostí, vrátane sveta zvierat a nie je stvorený ako obraz boží. Neskôr subjektivizácia človeka pokračuje ďalej cez renesanciu a novoveké myslenie, ktoré oddelí subjekt a objekt. Takýto oddelujúci prístup v Grécku nepoznáme. Jeden zo starších autorov – asi Patočka – má peknú myšlienku, že Gréci by nerozumeli onomu Descartovskému

„myslím teda som“ (v zmysle mysliaceho „ego“). Oni by jednoducho povedali, že myslenie sa deje vo mne. Oddelenie subjektu od objektu tu skrátka nenájdeme. Platón aj Aristotelés sú, povedané neskoršou terminológiou, nutne realistami. Realita pre nich nemôže byť výlučne sociálnym konštruktom, pretože primárny je *kosmos* a človek je jeho nepatrnou súčasťou. Samozrejme to neznamená, že človek nutne myslí pravdivo. Naopak, veľmi často sa mýli, koniec-koncov klam a omyl sú ontologickou súčasťou sveta už od Hésioda. Svet však nemôže byť ani úplnou ilúziou. Všetci, t. j. rastliny, zvieratá, ľudia, dokonca aj bohovia sme integrálnou súčasťou celku sveta, všetci sme ním formovaní a máme k nemu prístup. Človek síce má niečo, čo zvieratá nemajú - reč a myslenie, nijak však tento svet netranscenduje. Transcendencia je až neskorší vynález.

Oddelenie subjektu a objektu spôsobilo aj to, že moderný človek sa cíti vykorenený z celku sveta, viac osamotený, individualizovaný a individualistický. Pokiaľ by sme ale hovorili o emočnej stránke človeka, tam zas nájdeme veľmi veľa vecí spoločných - preto na nás dodnes pôsobí antická komédia i tragédia. Antickí Gréci boli veľmi dobrí pozorovatelia nielen prírody, ale aj (a podľa mňa predovšetkým) ľudského emočného a sociálneho správania sa. Či už to je poézia, dráma, sókratovský dialóg, alebo filozofia so svojimi etickými a politickými úvahami - všetky tieto žánre antického myslenia dokázali geniálne vystihnúť povahu človeka. To, ako a prečo sa hneváme či tešíme, pociťujeme krivdu či zadosťučinenie, túžime či neznášame. Práve v tejto oblasti mi prídu antickí Gréci veľmi univerzálni a teda aj súčasní.

Okrem písania štúdií si spolu s Andrejom Kalašom spolupracoval aj na realizácii nových slovenských prekladoch Xenofonta.[3] Xenofón nepatrí medzi typických filozofických autorov, je skôr historikom. Je Xenofón dôležitým autorom v rámci filozofického myslenia?

V prvom rade musím povedať, že som hrdý na to, že som mohol ako autor úvodných štúdií a komentárov spolupracovať s Andrejom Kalašom. Pokiaľ viem, tak tieto Xenofontove preklady sú prvými vydanými bilingválnymi grécko-slovenskými prekladmi v dejinách vydávania antickej prekladovej literatúry v slovenskom jazyku.

Čo sa týka Xenofonta, domnievam sa, že je dôležitým autorom. Jednak, ak by sme ho vylúčili z filozofie, vylúčili by sme podstatnú časť helenistickej a renesančnej tradície. V týchto obdobiach bol totiž Xenofón, najmä čo sa týka obrazu Sókrata, považovaný za dôležitejšieho autora, než Platón. Zároveň písal veľmi zrozumiteľným a vytríbeným štýlom. Bol to síce moralizmus, ale moralizmus v tom najlepšom slova zmysle chápaný ako vzor dobrého písania. Samozrejme, ak chápeme filozofiu prevažne ako ontológiu a epistemológiu, tak tam Xenofón veľa čo povedať nemá, ale ak ju chápeme v zmysle praktickej filozofie ako rozpravu nad dobrým životom, tak predstavuje veľmi prínosného autora.

V najnovšej knihe s názvom *Praktická protofilozofia Tyrtaia a Theognida*[4] sa snažíš rehabilitovať protofilozofické myslenie dvoch vo filozofických kruhoch pomerne menej známych autorov Tyrtaia a Theognida. V knihe poukazuješ na to, že to ako väčšinou dnes rozumieme počiatkom gréckej filozofie je problematické, pretože tento výkladový rámec vznikol v 19. storočí a je zaťažený vplyvom nemeckej hegeliánskej tradície. Prečo autori v 19. storočí nezaradili Tyrtaia a Theognida medzi priekopníkov filozofického myslenia?

Tradícia myslenia 19. storočia vnímala filozofiu ako snahu o jednotný výklad sveta v zmysle ontologickom a epistemologickom - 19. storočie bolo storočím veľkých filozofických systémov. Do takéhoto myšlienkového rámca sa nejaký Homér alebo grécka lyrika nehodili. Každopádne aj v Homérovi a v Hésiodovi nájdeme kozmologické a kozmogonické pasáže, ale sú napísané v podozrivej forme - vo verši. Vďaka romantizujúcej predstave tak boli všetci títo autori zaradovaní skôr do krásnej literatúry. Asi toto bol dôvod filozofickej marginalizácie týchto autorov. Paradoxným príkladom takéhoto, trochu schizofrenického, rozdeľovania archaického myslenia je Xenofanés

z Kolofónu. Jeho zachované elegické básne na politické a etické témy sú súčasťou štandardných dejín antickej literatúry, naproti tomu jeho zlomky, v ktorých uvažuje o veciach spojených s aristotelovskou *arché*: o vode, o zemi, o jednom božstve, alebo o možnostiach ľudského poznania, tie sa zas stali integrálnou súčasťou štandardných dejín filozofie.

Takýto trend sa však v posledných desaťročiach výrazne mení. Začínajú sa napríklad brať vážne spisy historikov alebo lekárov (niektoré diela Hippokratovského korpusu napríklad evidentne ovplyvnili Aristotelovu filozofiu). Škála myslenia, ktoré spadá pod rodiacu sa filozofiu, sa tak dnes rozširuje, a ani filozofia sa už nechápe len ako ontológia či epistemológia, kľúčovú úlohu začínajú zohrávať etické a politické otázky. V istom slova zmysle sa vraciame k helenistickému chápaniu filozofie. A práve v tom, čo dnes nazývame etické a politické myslenie boli silní autori archaického obdobia ako Homér, Hésiodos a mnohí predstavitelia dobovej lyriky. Toto akoby unikalo zo zorného poľa „velkej filozofie“ prelomu 19. a 20. storočia.

Dá sa podľa teba stanoviť nejaká postava, ktorou by mali začínať dejiny antickej filozofie?

Autoritatívne sa na túto otázku nedá odpovedať. Termíny filozofia a filozof sa objavujú v 5. storočí v atickej komédii, u Platóna a v sókratovských dialógoch ďalších sókratovcov. Až vtedy, keď vznikne a istým spôsobom sa ustáli nejaký žáner, prichádza k jeho pomenovaniu. Odpovedať na otázku kedy vzniká filozofia, sa tak podobá odpovedi na otázku typu kedy vzniká blues alebo džez. Korene týchto hudobných žánrov môžeme hľadať ďaleko, ale potom sa objaví nejaká skupina hudobníkov, ktorá sa sama označí za bluesmenov, džezmenov, rockerov. Až potom môžeme povedať, že rokenrol začína napríklad Chuckom Berrym. V prípade filozofie sa analogicky dá konštatovať, že filozofia začína Platónom – prvým textovo zachovaným autorom, ktorý sa k nej vyslovene prihlásil. Navyše, 5. storočie dáva vznik aj iným žánrom, akými sú historické, rétorické a lekárske spisy, či klasická dráma. Akoby sa tu zo spoločného základu archaického myslenia takmer naraz vynorilo niekoľko špecifických štýlov myslenia a reči.

Na tvojom myslení sa mi vždy páčilo, že sa snažíš prepájať moderné koncepcie so starovekými - čím aktualizuješ toto staršie myslenie pre súčasnosť. Naposledy, keď sme sa spolu rozprávali, si mi spomínal, že ten zápas, ktorý v posledných mesiacoch vnímame v slovenskej spoločnosti, kedy proti sebe stojí ako keby občiansky aktivizmus a sféra štátnej moci ti veľmi pripomína Platónovu *Obranu Sókrata*. Vedel by si toto prirovnanie bližšie objasniť?

Platónovu *Obranu Sókrata* čítavam so študentami pravidelne. Sókrates v tomto spise o sebe hovorí, že nie je politicky činný a ani nikdy nebude, pretože keby bol, tak by ho už dávno odsúdili. Jeho prínos obci spočíva v tom, že chodí od občana k občanovi a skúma tých, ktorí o sebe vyhlasujú, že sú múdri, či naozaj múdri sú. Podľa neho je takáto činnosť pre obec veľmi prínosná, pretože z nej odstraňuje sebaklam. O Aténach zároveň hovorí ako o ušľachtilom, ale pre svoju veľkosť ťažkopádnom koni, ktorý má tendenciu zlenivieť. Preto potrebuje Sókrata – ovada, ktorý ho svojim kritickým skúmaním neustále popoháňa. S takto kritickým hlasom sa však nedá uspieť vo „velkej politike“. Z tohto dôvodu musí Sókratés pôsobiť mimo štruktúr „velkej politiky“. V niečom sa jeho činnosť podobá tomu, čo dnes nazývame občiansky aktivizmus. Navyše, na konci *Obrany Sókratés* hovorí, že Aténčania sú naivní, ak si myslia, že sa usmrtením Sókrata zbavia kritického hlasu, ktorý od nich vyžaduje, aby vydali účet z toho ako žijú a čo robia. Naopak, po jeho smrti sa objaví ďalší, ktorých on doteraz krotil, ktorí budú mladší, silnejší a kritickejší. A pôjdu ešte intenzívnejšie po krku hlúposti, nespravodlivosti a sebauspokojeniu spoločnosti. To mi dosť pripomína viaceré nedávne udalosti na Slovensku. Dnešný občiansky aktivista sa v niečom podobá Sókratovi – robí pre svoju obec politiku v pôvodnom slova zmysle – záleží mu na obci a na ľuďoch v nej, aktívne poukazuje na problémy a zapája sa do ich riešenia, nie je však súčasťou politických štruktúr.

Akou témou sa momentálne zaoberáš alebo akou sa plánuješ zaoberať?

Zaujíma ma vždy viac tém, posledný rok najmä environmentálna problematika. Chcem však ďalej pokračovať v štúdiu archaického myslenia, ktoré je stále relatívne málo prebádané, a ktorého výskum podľa mňa ešte môže priniesť zaujímavé výsledky.

Ktorá myšlienka, postava alebo citát z antickej filozofie má pre teba najväčší význam a prečo?

To je naozaj ťažká otázka. Bolo by toho veľa. Ale keď sme spomenuli tú Platónovu *Obranu Sókrata*, páči sa mi jedna zo záverečných Sókratových viet, ktorá pekne ilustruje niečo ako sókratovskú filozofickú misiu: „mojich synov, až dospejú, potrestajte, občania, tým istým príkorím, ktoré som ja robil vám, ak sa vám bude zdať, že sa skôr starajú o peniaze alebo o niečo iné ako cnosť, a ak si budú namýšľať, že niečím sú, a nebudú ničím, vyčítajte im to ako ja vám, že sa nestarajú o veci, o ktoré sa majú, a myslia si, že niečím sú, hoci nestoja za nič“.

V čase, keď vyjde tento rozhovor, budeš oslavovať významné životné jubileum, Platón v *Ústave* hovorí, že až po dosiahnutí päťdesiatich rokov sa budúci vládcovia potom čo vynikli v činnom živote, ako aj vo vedomostiach, dostanú ku konečnému cieľu - uvidia dobro, ktoré potom použijú ako vzor v ďalšom živote pri spravovaní štátu, jednotlivcov, ale aj seba samých? Ako sa po päťdesiatich rokoch zmenil tvoj vzťah k filozofii?

Veľmi sa teším, pretože ak má Platón pravdu, tak už budem mať vo všetkom úplne jasno [smiech]. V mojom vzťahu k filozofii sa stále nezmenilo to základné - filozofia je pre mňa naďalej zdrojom údivu, chuti objavovať a spôsobom ako vidieť veci inak a v spojitostiach. To je to, čo ma pôvodne pritiahlo k filozofii. Dejiny filozofie mám napríklad rád preto, že učia človeka vidieť veci rôznym spôsobom. Je vcelku zábavné pozrieť sa na nejaký problém očami Platóna, potom Kanta a napokon, čo ja viem, Wittgensteina. Človek zrazu vidí, že jedna a tá istá vec sa dá uchopiť a premyslieť úplne iným spôsobom. Filozofia vlastne umožňuje človeku žiť paralelne mnoho životov. Takže snaha vidieť veci inak a radosť z nachádzania spojitostí, to je ten základný pocit, ktorý som mal už vtedy, keď som začínal s filozofiou a mám ho stále. V tomto slova zmysle som nijako nezmúdrel.

Rozhovor vznikol na Katedre filozofie a aplikovanej filozofie FF UCM v Trnave ako súčasť riešenia projektu KEGA 002UCM-4/2017: *Inovatívne metódy výučby počiatkov antického sociálno-politického, právneho a etického myslenia*

P o z n á m k y

[1] KUKAL, Z.: *Oceán - pevnina budúcnosti*. Praha: Horizont, 1984.

[2] SCHWEITZER, A.: Bázeň pred životom. In: *Filozofia*, roč. 48, 1993, č. 9, s. 569 - 571.

[3] XENOFÓN. *Hostina, Sokratova obhajoba*. Zo starogréčtiny preložil Andrej Kalaš. Úvodnú štúdiu napísal Matúš Porubjak. Bratislava: Kalligram, 2006; XENOFÓN. *O prosperujúcej domácnosti*. Zo starogréčtiny preložil Andrej Kalaš. Bratislava: Kalligram, 2007 (Matúš Porubjak napísal v rámci tejto publikácie úvodnú štúdiu s názvom *Xenofónova podnikateľská etika* (s. 11 - 30) a vecný komentár ku knihám I - VI a XVI - XXI (s. 33 - 100 a 197 - 261).

[4] PORUBJAK, M.: *Praktická protofilozofia Tyrtaia a Theognida*. Trnava: UCM, 2018.

Mgr. Peter Fraňo, PhD.

Katedra filozofie a aplikovanej filozofie

FF UCM v Trnave

Nám. J. Herdu 2

917 01 Trnava

e-mail: peter.frano@ucm.sk